

**ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТЬОГО ПРОСТОРУ
ШЛЯХОМ СТАНОВЛЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ КУЛЬТУРИ:
ЕМПАТІЯ, ПІДТРИМКА ТА БЕЗБАР'ЄРНІСТЬ
(результати наукового дослідження)**

Вікторія Кравчук,
заступниця директора з навчально-виховної роботи,
Шумський ліцей Шумської міської ради
E-mail: vicakravch@gmail.com

Софія Крук,
учениця 11-Б класу,
Шумський ліцей Шумської міської ради

Трансформації сучасного соціокультурного простору визначають освіту як фундамент для закладання ціннісних орієнтирів, соціальної свідомості та здатності особистості гармонійно функціонувати в інклюзивному суспільстві. Стратегічним вектором модернізації освіти постає інклюзивна парадигма, спрямована на побудову середовища, де кожен учень отримує визнання та фахову підтримку, попри будь-які психофізичні чи соціальні відмінності. У цьому контексті створення інклюзивного простору трансформується з вузькопедагогічного питання у глобальний суспільний запит на емпатію та реальну безбар'єрність.

Вибір теми дослідження продиктований викликами сьогодення: стрімким зростанням різноманітності освітніх запитів, стратегічним завданням щодо повноцінної інтеграції дітей із особливими освітніми потребами у загальноосвітній простір, а також гострою потребою у забезпеченні психоемоційної безпеки та підтримки всередині учнівських спільнот. Наукові дослідження підтверджують, що інклюзивне середовище позитивно впливає на розвиток соціальної компетентності, емоційного інтелекту та навчальних досягнень здобувачів освіти. Водночас проблема практичної реалізації освітнього простору в закладах загальної середньої освіти залишається недостатньо дослідженою, особливо в контексті системного поєднання емпатії, підтримки та безбар'єрності.

Педагогічний проєкт «Місце, де кожен важливий: простір емпатії, інклюзії та безбар'єрності» покликаний нівелювати окреслені суперечності, водночас інтегруючись у контекст глобальних стратегій людства. Розбудова інклюзивного середовища в межах закладу освіти безпосередньо корелює із вектором Цілей сталого розвитку ООН [4, 5], сприяючи реалізації Цілі 4, що передбачає утвердження принципів всеохопності та високої якості освітніх послуг для кожного здобувача; Цілі 10, спрямованої на системне подолання нерівності та створення реальних можливостей для соціального включення; Цілі 11, яка акцентує увагу на трансформації освітніх установ у безпечні, інклюзивні та стійкі осередки розвитку; Цілі 16, що виступає підґрунтям для

формування в учнівському колективі етики взаємоповаги, конструктивного партнерства та культури безбар'єрності.

Таким чином, формування інклюзивного освітнього простору постає не лише педагогічним завданням, а й важливою умовою розвитку стійкого та згуртованого суспільства, у якому кожна людина відчуває свою цінність.

Отже, метою дослідницької роботи є теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності педагогічного проекту «Місце, де кожен важливий: простір емпатії, інклюзії та безбар'єрності» як моделі формування інклюзивного освітнього простору, спрямованого на становлення емпатії, взаємопідтримки та безбар'єрності в закладі загальної середньої освіти.

Реалізація окресленої мети передбачала поетапне виконання низки дослідницьких завдань, що відображають логіку нашого наукового пошуку:

1. Дослідити теоретичні аспекти та сучасні наукові вектори розуміння інклюзії, емпатії та підтримки як фундаментальних складників інклюзивної культури закладу освіти.

2. Визначити та змістовно обґрунтувати діагностичний апарат дослідження, що включає критерії, показники та рівні сформованості інклюзивної культури здобувачів освіти.

3. Розробити та апробувати авторський проєкт «Місце, де кожен важливий: простір емпатії, інклюзії та безбар'єрності» як модель цілеспрямованого формування інклюзивної культури та безбар'єрного середовища.

4. Провести дослідно-експериментальну перевірку ефективності проєкту та проаналізувати динаміку змін у показниках емпатії та міжособистісної взаємодії учнів.

5. Виявити актуальні проблеми та окреслити перспективні напрями розширення інклюзивного освітнього простору на основі результатів впровадженої методики.

Об'єкт дослідження: процес формування інклюзивної культури у закладі загальної середньої освіти.

Предмет дослідження: педагогічні умови та методи організації інклюзивного освітнього простору, спрямовані на розвиток емпатії, підтримки та безбар'єрності.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що формування інклюзивного освітнього простору буде більш ефективним за умови цілеспрямованого розвитку емпатії, організації системи педагогічної підтримки та впровадження принципів безбар'єрності через реалізацію комплексного педагогічного проєкту.

Теоретичною основою нашого дослідження стала модель інклюзивного освітнього простору, побудована за принципом екосистеми. В центрі системи – інклюзивна парадигма, яка виступає філософським ядром нашої роботи. Навколо неї в постійній синергії взаємодіють три ключові вектори: емпатія як внутрішній психологічний механізм,

підтримка як активна соціальна дія та безбар'єрність як кінцевий стан безпечного середовища [1, 2, 6, 7]. Ми переконані: якщо вилучити хоча б один елемент, система втрачає свою стійкість та ефективність. Саме цей комплексний підхід став архітектурою нашого педагогічного проєкту.

Для науково обґрунтованого оцінювання ефективності проєкту було визначено чотири критерії сформованості інклюзивної культури: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий та емоційно-оцінний [3]. Оцінювання здійснювалося за допомогою комплексу валідних діагностичних методик, що дозволило простежити динаміку змін на різних етапах експерименту.

Базою для проведення педагогічного експерименту став Шумський ліцей Шумської міської ради. Учасниками дослідження стали учні 5-х та 6-х класів – загалом 101 здобувач освіти.

Дослідно-експериментальна робота реалізовувалася у три етапи:

I. Підготовчий (серпень 2025 р.): опрацювання науково-теоретичної бази та підбір діагностичного інструментарію, укладання методики проведення дослідження та розробка авторського проєкту «Місце, де кожен важливий: простір емпатії, інклюзії та безбар'єрності», погодження проведення експериментальної роботи з адміністрацією закладу освіти та отримання згоди батьків здобувачів освіти.

II. Реалізаційний (вересень-листопад 2025р): реалізація експериментального дослідження шляхом проведення констатувального, формувального, контрольного етапів.

Констатувальний етап мав на меті визначення вихідного рівня сформованості інклюзивної культури учнів за чотирма критеріями. Для діагностики застосовано такий інструментарій:

- Емоційно-оцінний критерій: методика «Шкала емоційного відгуку» (А. Меграбян, Н. Епштейн);
- Ціннісно-мотиваційний критерій: анкета «Ми різні – ми рівні» (адаптована методика О. Османової, 2025);
- Когнітивний критерій: авторський тест «Інклюзія – це ...»;
- Діяльнісно-поведінковий критерій: педагогічне спостереження за діяльністю учнів.

Формувальний етап був спрямований на експериментальну перевірку ефективності авторського проєкту та визначення педагогічних і психологічних чинників, що сприяють підвищенню рівня сформованості інклюзивної культури учнів. У межах цього етапу в 5-6-х класах було апробовано проєкт «Місце, де кожен важливий: простір емпатії, інклюзії та безбар'єрності». Програма включала: проведення занять-тренінгів, перегляд та обговорення авторської відео-підбірки мультфільмів «Разом різні – разом сильні», створення інтерактивного стенда «Голоси різних сердець».

Контрольний етап полягав у повторному діагностуванні за методиками констатувального етапу для порівняльного аналізу та визначення динаміки змін.

III. Рефлексивний (грудень 2025р.): етап передбачав аналіз отриманих емпіричних даних, статистичну обробку результатів, корекцію змісту проєкту та формулювання методичних рекомендацій щодо вдосконалення інклюзивного середовища.

Для визначення вихідного рівня сформованості інклюзивної культури учнів 5-6 класів ліцею за чотирма критеріями було застосовано комплекс згаданих вище діагностичних методик.

Результати констатувального етапу засвідчили переважання низького та середнього рівнів сформованості інклюзивної культури. Учні демонстрували недостатній рівень емпатії, фрагментарні знання з питань інклюзії, а прояви взаємопідтримки мали несистемний характер. Це підтвердило необхідність цілеспрямованого формувального впливу.

Ефективність нашого проєкту забезпечили чотири ключові умови:

Психологічна безпека: ми створили простір довіри, де кожен учень відчуває свою цінність.

Емоційний розвиток: ми навчали дітей розуміти власні почуття та виявляти щирі емпатію.

Дієві методи: використання нейроігор та тренінгів перетворило інклюзію з теорії на щоденну практику.

Партнерство: ми об'єднали зусилля школи та родини для єдиного виховного впливу.

Впродовж вересня–листопада 2025р. у 5-х та 6-х класах Шумського ліцею був апробований проєкт «Місце, де кожен важливий», який тривав 12 тижнів. Ми розробили чотири дієві інструменти формування інклюзивної культури:

По-перше, авторську відеопідбірку «Разом різні – разом сильні», де через аналіз мультфільмів учні вчилися приймати різноманітність.

По-друге, систему інтерактивних занять, що поєднали нейроігри та арт-терапію для зняття бар'єрів у спілкуванні.

По-третє, ми впровадили практику peer-support, перетворивши однолітків на активних помічників та друзів.

І наостанок, ми підготували буклет для батьків, щоб забезпечити єдиний простір підтримки вдома та в школі.

Саме ці інструменти дозволили перетворити інклюзію з формального терміну на реальну культуру взаємодії.

Після завершення формувального етапу було проведено контрольний зріз із використанням того самого діагностичного інструментарію, що й на початку дослідження, за незмінної вибірки – 101 учень 5–6 класів. Аналіз результатів засвідчив стійку позитивну динаміку за всіма критеріями інклюзивної культури. Зокрема, рівень емпатії зріс у всіх класах незалежно від стартових показників, а загальний середній рівень інклюзивної культури підвищився на 24,6%. Математична перевірка за t-критерієм Стюдента ($t = 20,38$) підтвердила, що ці зміни є статистично достовірними та безпосередньо пов'язаними з реалізацією проєкту. Окрім кількісних показників, зафіксовано якісні зміни: зросла емпатія, знизилася тривожність у взаємодії, подолано фрагментарність

знань про інклюзію та сформувалися практики взаємопідтримки без зовнішнього втручання педагога. Таким чином, результати експерименту повністю підтвердили ефективність моделі «Емпатія – Підтримка – Безбар'єрність» як дієвого інструменту формування інклюзивної культури учнів.

Апробація проєкту «Місце, де кожен важливий» підтвердила його ефективність у формуванні інклюзивної культури. Водночас виявлено окремі виклики, зокрема ресурсні обмеження, потребу в методичній підтримці педагогів і нерівномірну батьківську залученість. Попри це, позитивна динаміка емпатії та інклюзивних установок учнів засвідчує життєздатність моделі й окреслює перспективи її подальшого розвитку та масштабування.

У ході науково-дослідницької роботи було досягнуто поставленої мети та розв'язано всі визначені завдання.

1. Теоретично обґрунтовано, що інклюзивна освіта є не лише організаційною формою навчання, а ціннісною педагогічною парадигмою, ключовими складниками якої є емпатія, підтримка та безбар'єрність.

2. У процесі дослідження розроблено діагностичний інструментарій для оцінювання рівнів сформованості інклюзивної культури.

3. Впроваджено авторський педагогічний проєкт «Місце, де кожен важливий», спрямований на створення психологічно безпечного освітнього середовища.

4. Результати експерименту засвідчили статистично достовірну позитивну динаміку за всіма критеріями інклюзивної культури, що підтверджує ефективність запропонованої моделі та повне підтвердження гіпотези дослідження.

5. Виявлені проблемні аспекти та окреслені перспективи подальшої роботи дозволяють розглядати проєкт як дієвий інструмент формування інклюзивного освітнього простору в закладах загальної середньої освіти.

Дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми, однак окреслює подальші перспективи: масштабування проєкту та проведення лонгїтюдного дослідження впливу сформованої емпатії на подальшу поведінку учнів.

Список використаних джерел:

1. Бондар В. Інклюзивна освіта в Україні: стан і перспективи розвитку. Київ: Педагогічна думка, 2018. 164 с.

2. Колупаєва А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ: Самміт-Книга, 2009. 272 с.

3. Мірошниченко Т., Бахмутова І. Формування інклюзивної культури взаємоповаги в школі. Педагогічні науки. 2025. № 11 (1). С. 44–59.

4. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року: Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 25 вересня 2015 року. URL:

<https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals.html> (дата звернення: 10.08.2025).

5. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30 вересня 2019р. № 722/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825> (дата звернення: 10.08.2025).

6. Таранченко О. Інклюзивне навчання в закладах загальної середньої освіти. Педагогічні науки. 2018. Вип. № 2. С. 45–52.

7. Удич З. Інклюзивна освіта – перспективний напрям розвитку науково-педагогічних шкіл в Україні. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки. 2018. Вип.№ 4(95). С. 213–219.